

СТИЛІСТИКА. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 811.112.2 '42

**ДИСКУРС НЕГАТИВНОЇ ЕМОЦІЙНОСТІ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ XVI–XX ст.**

Тетяна Біценко, Ірина Шевченко

*Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
просп. Свободи 4, Харків
61077, Україна
dilovatova@mail.ru*

У статті запропоновано аналіз проблем мовленнєвої реалізації емоцій загалом та історичних особливостей вербалізації емоцій в англomовному дискурсі зокрема. Природа емоцій, механізми їхньої реалізації у мовленні, кореляція психологічного, соціокультурного та мовного в вербалізованих емоціях складають предмет аналізу, а дискурс, що розглядається як процес і результат вербалізації емоцій, є об'єктом дослідження.

Ключові слова: дискурс, дискурс негативної емоційності, мовленнєва діяльність.

Аналіз важливих і актуальних в сучасній лінгвістиці проблем мовленнєвої реалізації емоцій загалом та історичних особливостей вербалізації емоцій в англomовному дискурсі, зокрема, ставить перед дослідниками чимало евристичних запитань щодо природи емоцій і механізмів їх реалізації в мовленні, взаємозв'язку психологічного, соціокультурного та мовного у вербалізованих емоціях.

Наведені проблеми і є предметом даного аналізу. Закономірно вони породжують інтерес до дискурсу – об'єкту дослідження – як процесу та результату вербалізації емоцій.

Формування емоцій заторкує одночасно два головні аспекти мовленнєвої організації людини: аспект її комунікативної потреби, тобто спрямованість на комунікативні умови й учасників спілкування, й аспект мовного усвідомлення як вербального “відображення у внутрішньому світі зовнішнього світу” [10, с. 24]. Інші аспекти мовленнєвої організації – мовна спроможність (включно з психікою) і комунікативна компетенція як здатність спілкуватися для досягнення мети та їхня реалізація в мовленнєвій поведінці особистості, забезпечують можливість вербальної реалізації емоції в дискурсі.

Дискурс – це складне комплексне явище, яке по-різному тлумачиться в соціальних науках та у лінгвістиці. Сукупність підходів базується на вивченні дискурсу з огляду на проблеми особи та її когнітивної, психологічної, соціальної поведінки, хоча розуміння терміна “дискурс” у лінгвістичній літературі досить різноманітне і широке. У цій роботі дискурс розуміємо як “інтегральний феномен, розумово-комунікативну діяльність, яка є

за своєю суттю сукупністю процесу і результату та охоплює як екстралінгвістичний, так і власне лінгвістичний аспект; в останньому, окрім тексту, виділяємо пресупозицію і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), які обумовлюють вибір мовних засобів” [21, с. 37]. За формою до дискурсу відносимо мовленнєве спілкування в усній та письмовій формах [23], не протиставляючи діалог монологу.

Як видно з поданого вище визначення, дискурс має комплексний багатоаспектний характер, що пояснює різні основи виділення типів дискурсу:

- відповідно до сфери функціонування та соціолінгвістичної основи виділяють інституційний дискурс і його різновиди: педагогічний, релігійний, науковий, політичний, медичний, військовий, юридичний, тощо [8; 22, с. 14];
- відповідно до мети впливу виділяють аргументативний дискурс, спрямований на досягнення когнітивного унісону [3], конфліктну мовленнєву взаємодію [17] та ін.;
- відповідно до ситуації спілкування виділяють телефонні бесіди, екзаменаційний діалог та ін. [22, с. 14];
- відповідно до адресатної спрямованості виділяють особистісно- і статусоорієнтовані види дискурсу, де перший представлений побутовим (повсякденним) і буттєвими різновидами, а другий розглядається як інституційне спілкування [8, с. 277].
- За такими різновидами адресатності, як асиметричні взаємини соціального домінування, виділяють авторитарний дискурс як тип мовленнєвої поведінки “сильного” члена пари кумунікантив, котрі розділені “дистанцією влади” [12, с. 109].

За психолого-прагматичним критерієм в нашому дослідженні виділяємо дискурс негативної емоційності, який визначається як вид мовленнєвої діяльності в емоціогенних ситуаціях, що спрямований на передачу емоційного стану як способу психологічної реалізації негативних емоцій адресанта і провокування відповідного емоційного переживання адресата.

Дискурс негативної емоційності є компонентом емоційного дискурсу (який також називають “емотивний” [19, с. 8], “емотивно-оцінний” [14], “емоційно-оцінний” дискурс [16, с. 28]). Як динамічний феномен, він характеризується всіма лінгвістичними і екстралінгвістичними рисами, які властиві дискурсу загалом: прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими.

У різноманітті типів дискурсу, які свідчать про різні підходи до феномена дискурсу та про багатобічність дослідницьких цілей, немає протиріччя: всі вони властиві людській комунікації, оскільки мовна особистість єдина [8, с. 6].

У реальному спілкуванні види дискурсу переплітаються і взаємодіють: як нам відомо, дискурс негативної емоційності переплітається і взаємодіє з аргументативним, політичним, дидактичним видами дискурсу і т.д.

Дискурс є міжсуб’єктивний за природою і в такому розумінні він діалогічний [2]. Формами існування дискурсу негативної емоційності є діалог і монолог.

Психологічну основу дискурсу негативної емоційності складають емоції, які ми трактуємо як психологічний стан, що виникає внаслідок інтеграції когнітивних і фізіологічних процесів і впливає на поведінку людини. Емоції організовані ієрархічно. Система емоцій

повстає у вигляді єдності підсистем, які виділені за якісною ознакою, що ґрунтується на емоційному тоні, всередині котрих розрізняють емоційні стани за кількісними показниками їх інтенсивності і тривалості (параметр “щільності” емоцій) [9, с. 209].

Емоції однієї підсистеми зазвичай не проявляються в єдиному значенні, а реалізуються разом. Специфічним для емоцій є їх двоїстість (“полярність”): практично всі емоції утворюють пару за типом оцінювального знака. Позитивні та негативні емоції утворюють класи з менш ймовірними та більш ймовірними негативними наслідками.

Дослідження дискурсу негативної емоційності, яке ми проводимо, обмежено вербалізацією фундаментальних емоцій як найчастотніших. При цьому враховуються їх емоційні відтінки та наявність змішаних багатотональних емоцій (кластерів емоцій). За принципом модальності переживання, за К. Ізардом [6], виділяємо базові негативні емоції: гнів, зневагу, сум, страх, відразу, сором, а також подив, який є амбівалентною емоцією, що набуває негативного характеру лише у певних контекстах та ситуаціях.

У психологічній основі у дискурсі негативної емоційності емоційне та раціональне тісно переплітаються. Інтелектуальність емоцій підтверджується тим фактом, що вони усвідомлюються особою: залежно від контексту та ситуації однакові емоції мовець висловлює різними мовними засобами.

Емоції безпосередньо пов’язані оцінкою, раціональною та емоційною (яка у свою чергу поділяється на: позитивну, негативну, амбівалентну та невизначену [5, с. 20]). Суто емоційна оцінка у природній мові відсутня: вона зазвичай додається до раціональної, чим її тільки підсилює [13, с. 119].

У нашому розумінні оцінка, емоція та експресія складають нерозривну єдність. З цього випливає, що емоційність базується на оцінності, оскільки взаємозв’язок цих категорій “впливає із взаємного зв’язку емоції та оцінки” [11, с. 5]. У дискурсі ж, експресивність трактуємо як комплексну категорію, що має здатність підсилювати дієву силу висловлювання, яке містить емотивне/емотивно-оцінне ставлення мовця до означуваного.

Вербалізуючи негативні емоції, дискурс негативної емоційності має властивості системи, найважливіші з яких – наявність системотворчого протиріччя, доцільності, системотворчих відносин між підсистемами у складі системи, зв’язком з іншими діяльними системами. Такий підхід дозволяє визначити *систему* дискурсу негативної емоційності як компонент *макросистеми* емоційного дискурсу, що поєднує усю систему емоцій і є складовим елементом *мегасистеми* мовленнєвої діяльності.

Діалектичне протиріччя як передумова існування системи дискурсу негативної емоційності вбачаємо у тому, що він є одночасно і процесом переживання того чи іншого емоційного стану, і наслідком цього стану; у ньому мовець передає свій стан комуніканту, виражає свій поточний стан і водночас за допомогою цього вираження досягає “емоційної розрядки”, своєрідного зниження інтенсивності емоцій.

Зв’язок емоційної системи з когнітивною, соціокультурною, мовною системами також свідчить про системну організацію дискурсу негативної емоційності. Так, емоційна система тісно взаємодіє з когнітивною. Коли йдеться про когнітивну систему, маємо на увазі не лише мислення, а й пам’ять. Пам’ять допомагає засвоїти, зберегти і відтворити певний емоційний стан.

Взаємовідносини між вихідними емоціями та їх стандартизованим вербальним вираженням надзвичайно складні та неоднозначні, адже вербальне вираження може уточнюватися, визначатися та стандартизуватися соціальними процесами.

Емоції реалізуються у мові і свідомості певного лінгвокультурного суспільства, лексикон емоцій у різних культурах має свої типологічні характеристики: емоції є культурно та соціально детермінованими [4, с. 15]. У різних культурах існують свої норми та стереотипи вияву емоцій: вони заохочуються або приглушуються у мовленнєвій поведінці. Наприклад, жінку обурило поведінка її знайомого, проте вона зробила зусилля для того, щоб приглушити цю емоцію: *“Well,” she said, her annoyance rising, “well, I must say – ” Then she halted, calming down (MacInnes).*

Система емоцій пов'язана з мовною системою: з одного боку, мова є засобом вираження емоцій, з іншого, мовне вираження емоцій може, у свою чергу, призвести до їх переживання.

Емоції вербалізуються засобами різних рівнів мови. Серед найважливіших – емоційно забарвлена лексика: слова, що містять емотивність (або потенційно емотивні – їх емотивність розкривається у певному контексті), тобто такі, які слугують для передачі емоційного стану мовця та мають певну силу впливу на співрозмовника. До класу емоційно забарвлених слів зараховуємо: лексику, що містить суфікси суб'єктивної оцінки та заперечні префікси; а також лексику, творену за допомогою складання слів; лексику, що називає емоції (оскільки слово має здатність викликати емоцію), емоційно-оцінну лексику, вигуки; лайливі слова, божбу.

На фонетичному рівні емоції передаються за допомогою особливих інтонацій, а також наголосу [7].

На рівні синтаксису основним показником емотивності є окличне речення [1, с. 227]. Для дискурсу негативної емоційності типовими є номінативні речення, що мають як розповідну, так і окличну структуру. Найтиповішими моделями номінативних речень в англійській мові є: *N., N. pl., Adj. N., N. of N.; What (Adj.) N.; Some N.; Such (Adj.) N.; The (this, that, these, those) N.* [18]. Окрім номінативних речень, для передачі емоцій в мові вживаються інфінітивні, еліптичні, незакінчені речення, речення з перерваною структурою. Для емотивних речень також характерна інверсія його членів. Показником емотивності речення є і наявність різноманітних повторів. До того ж, до різноманітних синтаксичних засобів вираження емотивності в мові належать також парцеляція, вставні речення, відокремлення, паралелізм, тощо.

Емоційного забарвлення реченню надають такі стилістичні прийоми, як метафори, епітети, порівняння та ін.

Дискурс негативної емоційності як система складається з одиниць різноманітних рівнів: мовленнєвих актів – мовленнєвих ходів – мовленнєвих явищ; мінімальною одиницею дискурсу негативної емоційності є мовленнєвий акт експресиву негативної емоційності.

Мовленнєві акти емоційності містять інформацію про почтя, емоції, настрої, афекти та емоційно-оцінну мовну інформацію, тобто інтелектуальну оцінку когось/чогось, пропущену крізь емоційну призму людської психіки, яка водночас виступає в ролі емоційної оцінки. Залежно від критеріїв, що лежать в основі виділення мовленнєвих актів, експресиву по-різному осмислюються в різних класифікаціях, що зумовлено складним семантико-

прагматичним потенціалом висловлювань, які містять семи емоцій та/або оцінок, а також здатністю не лише виражати їх безпосередньо, але й бути засобом впливу – регулювати поведінку адресата.

Наш підхід до аналізу прагматики вербалізації емоцій, заснований на розумінні дискурсу негативної емоційності як складної єдності експресивного, емоційного та оцінного (раціональної та емоційної оцінки), зумовлює відповідно і комплексне трактування його мінімальної одиниці – мовленнєвих актів експресиву негативної емоційності. Експресив негативної емоційності визначаємо як мовленнєвий акт, іллокутивна мета якого – вираження поточного психологічного стану мовця, його негативного емоційно-оцінного ставлення до співрозмовника, третьої особи, а також до подій, пов'язаних з ними або з самим мовцем, яке здатне змінити психологічний стан і поведінку того, хто слухає.

У дискурсі негативної емоційності виділяємо прагмасемантичні різновиди мовленнєвого акту експресиву негативної емоційності з підтипами емоційних станів, які об'єднуються за ступенем інтенсивності:

- мовленнєвого акту експресиву гніву (який має підтипи: обурення, роздратування, гнів, ненависть, несамовитість, шаленство): *"You fool!" She glared at him, feeling an almost uncontrollable urge to strangle him for such weakness (Trent);*
- мовленнєвого акту експресиву зневаги (підтипи не виділяються): *"You sound like a gun moll in a bad gangster picture" (Campbell);*
- мовленнєвого акту експресиву неприємного здивування (має підтипи: незрозуміння, подив (здивування)): *"Lord, how churlish he is to women!" (Wycherley);*
- мовленнєвого акту експресиву суму (підтипи: зажура, смуток, страждання, горе): *"O my breast, thy hope ends here!" (Shakespeare);*
- мовленнєвого акту експресиву страху (з підтипами: острах, переляк, жах): *"How frightfully the holy coward stares! (Dryden)";*
- мовленнєвого акту експресиву відрази (підтипи не виділяються): *She said: "What a low, vulgar girl!" (Fitzgerald);*
- мовленнєвого акту експресиву сорому (підтип: ніяковість): *Jessica. I am glad 'tis night, you do not look on me, For I am much ashamed of my exchange (Shakespeare).*

Доцільність такого підходу зумовлена швидкоплинністю емоцій в мовленні, їхньою здатністю змінювати одну одною, нашаровуватися та перетинатися, це явище спостерігається як в одному, так і в низці мовленнєвих актів, що йдуть один за одним.

Окрім мовленнєвих актів емоційності, де вираження емоцій становить основний зміст, що передається як прямими, так і непрямими способами, емоційний компонент в ролі супутньої іллокутивної сили присутній у мовленнєвих актах інших типів.

Дискурсу негативної емоційності як складовому елементові мегасистеми мовленнєвої діяльності і людської діяльності в цілому, з огляду на його приналежність тій чи іншій епосі та культурі, притаманна соціальна детермінованість та мінливість, залежно від конкретного суспільства у певний період його історичного розвитку. Цим пояснюється і наявність в системі дискурсу негативної підсистем дискурсу негативної емоційності, протиставлених за принципом синхронії/діахронії: відносно постійних (присутніх у всіх історичних періодах) та відносно змінних (характерні тільки для окремих періодів) елементів, варіювання яких пов'язано зі змінами в діяльності людини. Стабільність системи забезпечується балансом

між постійними мовленнєвими актами дискурсу (інваріантними елементами) та змінними (діахронними варіантами, що змінюються в окремі історичні періоди) [20, с. 13].

Серед загальних тенденцій історичного варіювання усіх виділених прагмасемантичних різновидів мовленнєві акти експресиву негативної емоційності відзначаємо:

- звуження набору і частотності маркерів емотивності;
- стабільне переважання прямих способів вираження іллокутивної сили у всіх різновидах мовленнєвих актів експресиву негативної емоційності, крім неприємного здивування;
- якісні зміни звертань у складі досліджуваних мовленнєвих актів: гонорифічні звертання загалом для них не є типовими через психологічні особливості емоцій, що вербалізуються; емоційно-оцінні звернення образливого характеру типові у XVI ст.; кодифіковані звертання – у XVIII ст., звертання на ім'я або із зазначенням ступеня спорідненості зазвичай зустрічаються у XIX-XX ст.;
- значний ріст частотності усіх різновидів мовленнєвих актів експресиву негативної емоційності у мовленні адресантів-жінок, що відповідає загальним змінам соціуму і культури.

На загал історичне варіювання в окремих прагмасемантичних різновидах мовленнєвих актів експресиву негативної емоційності у XVI-XX ст. має різну спрямованість, яка виявляється у різновекторній динаміці окремих аспектів мовленнєвих актів – діахронічних змінних. Перспективним видається поглиблення аналізу на матеріалі інших історичних періодів, у зівставному плані, а також на матеріалі інших мов.

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования): Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности “Иностр. яз.”. 3-е изд. М., 1990. – 300 с. 2. Бахтин М. Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках: Опыт философ. анализа // Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. – С. 281–307. 3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. К., 1997. – 310 с. 4. Вежибицкая А. Язык, культура, познание: Пер. с англ. М., 1996. – 416 с. 5. Гамзюк М. В. Эмотивный компонент значения у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови: Монографія / Київ. держ. лінгвіст. ун-т. К., 2000. – 256 с. 6. Изард К. Е. Психология эмоций: Пер. с англ. СПб.; М.; Х.; Минск: Питер, 2002. – 460 с. 7. Калита А. А. Динамика зміни інтонаційної структури англійського емоційного висловлювання // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 1999. № 461. – С. 92–99. 8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград 2002. – 477 с. 9. Кузин В. С. Психология. М., 1974. – 280 с. 10. Лурия А. Р. Язык и сознание. М., 1998. – 336 с. 11. Пухняк А. До питання про емоції та категорію емотивності // Молодіж. наук. вісн. 1998. № 2. – С. 3–6. (Сер. Філологія; Романогерман. філологія). 12. Рудякова В. М. Авторитарный дискурс как особый вид речевой деятельности // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2000. № 500. – С. 109–114. 13. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. М., 1996. – 288 с. 14. Трипольская Т. А. Эмотивно-оценочный дискурс: когнитивный и прагматический аспекты / Новосибир. гос. пед. ун-т. Новосибирск, 1999. – 166 с. 15. Фесенко С. Л. Эмоции как элементы социокультурной реальности // III Междунар. конф. “Филология и культура” / Тамбов. гос. ун-т. Тамбов, 2001. Ч. 3. – С. 57–59. 16. Фомина З. Е., Мокшина Е. А. Лингво-когнитивный анализ концепта “печаль” (на материале произведений современной немецкой, австрийской и швейцарской литературы) // Аксиологическая лингвистика: про-

блемы изучения культурных концептов и этносознания: Сб. науч. тр. / Под ред. Н. А. Красавского. Волгоград, 2002. – С. 23–36. 17. Фролова И. Е. Конфликтное речевое поведение // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2001. № 537: Комуникативні та когнітивні проблеми дискурсу. – С. 23–29. 18. Фролова И. Е. Прагматические и семантические особенности номинативных предложений в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. К., 1988. – 17 с. 19. Шаховский В.И. Эмоциональная / эмотивная компетенция в межкультурной коммуникации (есть ли неэмоциональные концепты?) // Аксиологическая лингвистика: проблемы изучения культурных концептов и этносознания: Сб. науч. тр. / Под ред. Н. А. Красавского. Волгоград, 2002. – С. 3–10. 20. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение XVI–XX вв.: Монография. – Харьков: Константа, 1998. 168. – с. 21. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. 2003. № 586: Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації. – С. 33–38. 22. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К., 2001. 288. – с. 23. Schiffrin D. Approaches to discourse. Cambridge, Mass.: Blakwell, 1994. – 470 p.

ДИСКУРС ОТРИЦАТЕЛЬНОЙ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ XVI–XX ВВ.

Татьяна Биценко, Ирина Шевченко

*Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина
просп. Свободы 4, Харьков
61077, Украина
dilovatova@mail.ru*

Предложен анализ проблемы речевой реализации эмоций, в частности исторических особенностей вербализации эмоций в англоязычном дискурсе. Природа эмоций, механизмы их реализации в речи, корреляция психологического, социокультурного и языкового в вербализованных эмоциях составляют предмет анализа, а дискурс, рассматриваемый как процесс и результат вербализации эмоций, выступает объектом исследования.

Ключевые слова: дискурс, дискурс отрицательной эмоциональности, речевая деятельность.

**THE DISCOURSE OF NEGATIVE EMOTIONALITY
IN THE 16th–20th cc. ENGLISH**

Tetyana Bitsenko, Iryna Shevchenko

*V.N. Karazin National University of Kharriv
4 Svobody Avn., Kharkiv
61077, Ukraine
dilovamova@mail.ru*

The article deals with the problems of the verbal realization of emotions, in general, and the historical characteristics of the emotionality verbalization in the English language discourse, in particular. The nature of emotions, patterns of their realization in speech, the correlation of the psychological, sociocultural and linguistic aspects of the verbalized emotions make up the subject of the research and the discourse proper that is considered as the process and result of the verbalization of emotions is the object of the research.

Keywords: discourse, discourse of negative emotionality, speech activity.

Стаття надійшла до редколегії
27.12.2011 р.

Статтю прийнято до друку
21.06.2012 р.